

Emlék-riportok*

Bori Imre

Az a nemzedék, amelynek Lőrinc Péter is tagja, fiatal korában, irodalmi érdeklődése esztendeiben azt tanulta, azt hallotta kortárs mestereitől, hogy az írásnak *életesnek* kell lennie. Hogy pontosan mit is jelentett szótárunkban ez a szó, ma már filológiai munka volna felderíteni. Sok arcú és sok értelmű volt, mint maga az élet, amit gyökerében hordott. Elfordulást jelentett a művészkedéstől, a művésziestől; az életet többre becsülve a művészetnél, a cselekvést, a harcot, az aktív életet jelentette, de még inkább az aktív irodalmat, amely a tömegek nagy megmozdulásaiban születve, minden különösebb alakítási szándék nélkül, de mindig frissen, az időszerűségek nyomába szegődve közölkön igazságokat az emberekkel. Élményeikre az expresszió ütötte pecsétjét, mert nem gondoltak várni velük, nem érelték, mert az időszerűség nyomába szegődtek, nem félték az esetleges jelenségektől sem, a tények tényekként kerültek írásaikba, az emberek személy szerinti mivoltukban léptek az alkotásba. Nem lehet véletlen, hogy éppen ez a korszak teremtette meg a mai értelemben vett riportot, hogy e korszak és az ilyen törekvések klasz-

szikusa éppen egy világjáró riporter: Egon Erwin Kisch.

A riport az expresszió édesgyermeké: megírásához nemcsak nagy események kellene, bár ezekkel sem volt fukar a kor, hanem fürge megfigyelés, hajlékony szellem, az emberi beállítottság egy fajtája, amely megveti ugyan az írói műhelymunka kínos, sokszor pepecselő huzavonáját, de mindig irigyelte a kész nagy alkotást; megvette az író klasszikus értelemben vett szerepét, de a maga munkájával annak eredményeit akarta ostromolni, mintegy annak helyébe akarta ültetni a magáét, amely *életes* jellegével több volt, időszerűbb volt, mint amaz, de kevesebb is, csak expresszió volt: több is, kevesebb is, mint az élet, amely foganta.

Lőrinc Péterben maradéktalanul megtaláljuk ezeket a vonásokat. Életműve kacérkodás a szorosabban vett szépirodalommal. Alig van alkotása, amelyben ne éreznénk a szépirodobbanásait, de alig találunk olyan eredményt, amelyet megnyugtatóan tudnánk besorozni ebbe a szellemi

* Lőrinc Péter: *Alakok*, Forum, 1960.

birodalomba. Regénye riport-regény (ezt is az ő fiatalságának kora teremtette meg!), elbeszélései riport-elbeszélések, de a történelemmel foglalkozó tanulmányai lépten-nyomon árulkodnak az irodalmi fogantatásról, szerzőjük szépirodalmi törekvéseiről is. Az expresszionizmus, az *életesség* megformálta az író-történész típusát. Ambícióban Lőrinc Péter is ilyen alkotót álmodott magáról, ám ezt a típust a maga írásaiban nem tudta maradéktalanul felrajzolni. De a történész-író típusa, a szépirodalom tisztább válfajainak örök vőlegénysége lépten-nyomon ott van alkotásaiban. Nem véletlenül éppen a riport lesz haza- és önmagára találásának műfajává. Természete eddig is a riport felé hajlított tollát, de tudomást venni erről nem akarva, a regényíró babérait szerette volna. Legújabb könyvében, az *Alakok*ban, mintha megtalálta volna írói önmagát: pontosan azt adta, ami írói természetének megfelelő, úgy írt, hogy csak arra a belső hangra hallgatott, amely eddig elnyomva titkos üzeneteket küldözgethette csupán éppen azokon a helyeken, amelyeket regénye, elbeszélései leggyöngébb pontjaiként ismerünk meg. Most ez a belső hajlam a riportban önmagára talált, a maga formáit fedezte fel, amelyeket maradéktalanul ki tudott tölteni minden nehézség nélkül. Ezért olvashatjuk az *Alakokat* zavar és zökkenők, a diszszonanciák bántó csengése nélkül, amelyek olyan zavaróan hatottak régebbi alkotásaiban.

„Expresszionista festő-barátaim nem modell után dolgoztak, csak megnézték az életben típusaikat, megélték, magukba szippantották őket, és magukból, megéltén vetették ki azután ezeket az alakokat — figurális kompozícióba éretten — a vászonra, a mások életének nyugtalanítására! Expresszionista voltam világeletemben magam is. Mert soha senkinek nem volt a valóságban oly intenzív élete, mint halottaimnak — belémhullottan! Ott kavarognak mindmáig és nyugtalanítanak, betegítenek, új életre keltenek...” Az író könyve utószavában, amely egyszerre búcsú és új művek beharangozója is, mondja el ezeket a gondolatokat, a maga módszerét, a maga könyvét oly pontosan jellemezve. Az író, mintha pótolni akarná az elmulasztottakat: múltjáról, amely csak a mi szemszögünkben múlt, de amely nem is olyan régen még véres jelen volt, beszél expresszionista frissesség-

gel és újabb élményeiről a riport ama kereteiben, amelyeket Lőrinc Péter íróága teremtett meg a maga mondanivalóinak. S ha rokonszenvünket nem megosztva, hanem maradéktalanul a rebrói riportokra ruházzuk, és kevésbé sikerülnekn tartjuk azokat, amelyek az emlékezésről szólnak, tulajdonképpen nemcsak önmagunkra, hanem az íróra hallgatva is tesszük, ugyanis az *Iskolai sötét folyosók* cím alatt összefogott írások nemcsak tematikájukban nem tartoznak szorosan a könyv derekát képező részekhez, hanem megírásuk módjában sem. Ezekben Lőrinc Péter régi kereső-kedvének áldozott, de nem talált élményeinek megfelelő formát: ezekben szépiró akart lenni. Java írásában riporter csupán, de éppen ekkor tud legmagasabbra jutni — itt ostromolja legsikeresebben örök álmát: a szépirodalmat.

Legsikerültebbnek tartott klinikai írásaiban köreseteket mond el az első olvasás láttatásában. De Lőrinc Péter nem orvos és írása nem szak-közlemény, hanem emberi sorsok gyűjtő-medencéje, s így a klinikai esetek sem orvosi szemmel látottak, hanem az írónak egy olyan sajátos területét jelentik, amelyekből a klinikai eset át tud csapni emberivé. Thomas Mann volt a nagy mestere a klinikai esetek ilyen sarkításának, árnyalásának, ő tudta a betegségből az egészséges élet olyan remekeit megalkotni, mint amilyen a *Varázshegy* vagy a *Doktor Faustus*. Lőrinc Péter is felfedezte a klinikai levegőnek ezt az irodalmi munkásságra oly áldásos sajátosságát, megérezte azt a nagy lehetőséget, amely témáiban rejtőzik, ami a kórház izolált „rondabugyrában” annyira pappírra, író tollára kívánczik.

Ez pedig az élet, szinte az és olyan, ahogyan a modern író megláthatja és megmutatja. Lőrincet elsősorban nem az „odabenti” élet érdekli, hanem a kinti, az emberi, az egészséges, mint ahogy riportjainak sem kerete fontos számára; nem a műfaj a maga tisztább formájában, hanem a benne megbúvó lehetőség, amely a nem riporteri szándékkal feléje közeledőt mentesíti minden alakítási, műfaji problematikától. Lőrinc szépiróként az elbeszélés, vagy a regény csiszolt, megmunkált formáival nem juthatott volna el mondanivalóiáig: eddigi szépirói tevékenységének ugyanis éppen az irodalmi forma volt az akadályozója, erre kellett figyelnie, nem pedig mondandójára.

A riport az író fentebb említett „kettőzésének” tág teret tud biztosítani, mert nem kötelezi az író formai szempontból szinte semmire. Csevegés, elmélkedés, történelem, értekezés, visszaemlékezés, elbeszélő részek és vázlatos mondatok, a maga gondolatai és hőseinek sorsfordulói, múlt és jelen, klinikai specialitások és a falakon kívül zajló élet változásai — ezek bukkannak fel Lőrinc írásaiban, s nem külön-külön, hanem együtt, egymást váltogatva, egymásba kapcsolva, összehatásukban pedig gyakran az izgalmas, friss, eleven életről szólva ennek benyomását váltják ki az olvasóban.

A közlés így elért frissességében, többsíkúságában, az időszerűsítés egy-két telitalálatában mutatkoznak meg Lőrinc írásainak erőnei, az az érdekesség, amely olvasmányossá, élvezetté tudja tenni írásainak javát. Természetesen meglátszik ezeken az írásokon is a műgond hiánya, érezzük bennük a lazaságnak egyfajta nemét, amely nemcsak stílusán, nyelvén mutatkozik meg, hanem vonalvezetésén, az ábrázolás módján is. A csevegés, amely a klinikára szorultak életét kítölti, magával ragadja az író is, aki nem keresi ennek „adagolási” mértékét, s gyakran ez a maga ellentétébe csap át írásaiban: ezt a hangot, ezt a modort néhány lapján szerencsésnek tarthatjuk, vannak azonban oldalak, ahol fárasztanak, ahol szinte sóvárogjuk az írói mértéktartást, a fegyelmet, az ábrázolás nemes formáit.

A világ ugyanis, amelyről Lőrinc beszél, izgalmas kérdéseket, írói feladatokat tartogat. Ha csak könyve központi írásáról, a *Két partizán meg a harmadik* címűről szólunk is, felviláncolhatjuk Lőrinc kérdésfelvetésének, írásai természetének, világa frissességének arányait is. Lőrinc e könyvben található alkotásai ugyanis éppen ebben az írásban mutatkoznak meg legelőnyösebb vonásaikban, ez tartalmazza a legtöbbet abból, amit összefoglalóan elmondhatunk az íróról és könyvéről.

„De ha igazi író s nem csupán a harci történelmet, hanem a partizán további életét is megírná, életének további alakulását... ha ezt a további alakulást éppen a partizán-élet indította meg? Találma-e ebben, az ilyen regényben, novellában újat, művészi? Abban — amit eddig, sajnos, senki sem mert tollára venni még!?”

Íme az izgató kérdés, írói feladat, a meglátás, Lőrinc írói kedvének hangütése. Ami Lőrinc írásaiban erény: a kérdések, emberi sorsok meglátása, sőt a hősök elének állítása is, ebben az írásában talán leginkább tündököl, de hibái is itt mutatkoznak meg legkézenfekvőbben. A kritikus pillanatokban, amikor vonalvezetése, csevegése eljut addig a pontig, amikor már az írói „ember-teremtés” nagy pillanata kell, hogy bekövetkezzék, keze lehasnyatlik, a toll mintegy kiesik kezéből, s amikor újra felveszi, már a tanulmányíró Lőrinc szólal meg, írása pedig a riporter eszközeivel megírt tanulmányválik irodalmi hőskről, arról a nagy lehetőségről, amit az élet vagy a klinika fel tud kínálni az alkotónak.

Felvetett kérdésére feleletül emberi sorsok, arcélek galériáját sorakoztatja fel. S mert a riportert is tud teremteni, hősei élnek, de mindegyikből, különösképpen pedig írása központi alakjából, Józsa-ból hiányzik az a plasztikusság, amit alakjainak csakis a vérbeli szépíró tud kölcsönözni. Egy nagy regény nagy témája csendül itt fel Lőrinc Péter tolla nyomán, a pozitív hőssel találkozunk, akinek életrekelése talán a legnagyobb szabású írói vállalkozás lehetne. De Lőrinc Péter itt sem alkot, hanem elmélkedik, mintha nem tudna önmaga és a hős között választani, s úgy tűnik, mintha egy meg nem írt regényről írna tanulmányt:

„Hogy Józsa nem mély ember talán?! Az bizonyos, de a mélység csak gátja lenne aktivitásának. Józsa nem ér rá töprengeni, mert villanásszerűen, intuitíve, rátapogat a dolgok gyakorlati lényegére, arra, amire éppen szüksége van, hogy azt azonmód felhasználhassa a társak javára. Józsa, a született aktív ember, maga az aktivitás, a segítő kéz, Józsa a társaslény, az igazi arisztotélészi „zoon politikon”. Maga a kollektivitás.

Józsa legmélyebb ellentététem, az az ember, akire valamikor vágytam, aki valamikor magam szerettem volna lenni; nem a betű, de a hang embere, még ma is fájón emlékszem akkori önelemzéseimre: a betű betegének vég nélküli belső csatájára, nem az elmélyedés, de a cselekvés embere, az akciós tömegember, az általános „primitív”, aki mindent tud, mindent lát, mindent győz, s akinek, hacsak aktív, tevékeny lehet, mindegy: egy ország villamossági iparát vezeti-e, avagy a

bőrzacsokót rázogatja a közösség javára...”

Még ebben az írásban, a befejező sorok között olvashatjuk: „Te azért mész, hogy megfigyelj...” S ha van erénye Lőrinc Péter könyvének, akkor azt megfigyeléseiben és nem megvalósulásaiban fedezhetjük fel. Megfigyelései nyomán emberi sorsok villannak meg a szemünk előtt: Lőrinc Péter elmékedéseinek alanyai, s ezek izgal-

masabbak, érdekesebbek, mint amit az író elmond róluk, hiszen teljessé csak az olvasó továbbszövő, kiegészítő munkája nyomán lesznek, szinte felébrésztli az olvasóban a szépíróság vágyát. De ez a vágy, az íróban, bár állandó jelenlétét figyelhetjük meg, nem tud formát ölteni, ezek a riportok ezért lettek riportokká és nem váltak elbeszélésekké, szépprózává, mit hősei igényben magukban hordanak.

